

derlands) zijn volledig getranscribeerd, soepel en getrouw vertaald naar het Nederlands van nu en voorzien van annotaties. Daarmee zijn alle obstakels voor nader onderzoek uit de weg genomen. Bij elke inscribent geeft Heesakkers een biografische notitie, met speciale aandacht voor zijn relatie tot Van Hout. Dat alles geeft, net als bij Bostoën, een goed beeld van de onderlinge betrekkingen in en buiten Leiden. Een drietal afsluitende registers maakt de opbouw van het album op meerdere manieren inzichtelijk: de eigenlijke volgorde van de inscripties, de chronologische volgorde en een alfabetische lijst van de zesentwintig inscriptoren, waaronder één anonymus.

In zijn inleiding schetst Heesakkers beknopt maar helder de opkomst van het album amicorum onder studenten in de zestiende eeuw, een fenomeen waarmee Van Hout waarschijnlijk via zijn vriend Janus Dousa, de Neolatijnse dichter, in aanraking kwam. Op 10 februari 1578 begon Van Hout zijn eigen album, dat hij nadrukkelijk een eigen karakter meegaf. In plaats van de willekeurige, meestal Latijnse, inscripties in het doorsnee studentenalbum wilde Van Hout het zijne, zoals hij expliciet aangeeft in zijn Nederlandse openingsinscriptie, alleen voor geestverwanten openstellen, die net als hij kunstliefhebbers en geestverwanten van de Muzen zijn. De meeste schrijvers reageren op die oproep en prijzen – nog wel regelmatig in het Latijn – Van Houts betekenis voor de Nederlandstalige literatuur. Ook het opvallende aantal sonnetten, een toen in zwang rakend genre dat past bij een literair vernieuwer als Van Hout, sluit aan bij de thematiek van het album. Veel inscriptoren zijn op de een of andere manier te verbinden met het Leidse universitaire milieu, maar ook Nederlandstalige auteurs als Coornhert en Roemer Visscher kregen het album voorgelegd. Uiteindelijk is Van Houts bemoeienis met zijn album van korte duur geweest, slechts twee jaar (1578-1579) met nog één late bijdrage uit 1583. Om het beeld te completeren bespreekt Heesakkers ook de inscripties van Van Hout in albums van anderen, onder wie Janus Dousa, de cartograaf Ortelius en de arts Bernardus Paludanus.

Omdat ook Bostoën de nodige aandacht aan het *Vruntbuuc* geeft zijn overlappingen onvermijdelijk, maar voor een completer beeld is het raadzaam om beide publicaties te raadplegen. Zo moet men voor inzicht in de metrieke bij Bostoën zijn. Soms verschillen beide auteurs van opvatting. Heesakkers (p. 209) vertaalt de zinspreuk van Gislenuus Zoete, 'Ghewillighen aerbeÿt is Zoete', naar mijn opvatting correct als 'Vrijwillige arbeid is Zoet'. Bostoën (p. 75) komt, zon-

der nadere toelichting, met de nogal afwijkende interpretatie 'Belangeloze arbeid is aangenaam'. Zijn keuze voor 'belangeloos' roept vragen op, want er zijn geen indicaties die aanleiding geven tot deze specifieke interpretatie, die bovendien niet door het *WNT* ondersteund wordt. Bij zijn bespreking van Roemer Visschers alumbijdrage heeft Heesakkers (p. 185) zich verslikt in de ingewikkelde familierelaties van Van Hout. De daar genoemde Barbara is geen dochter maar een zus van Jan van Hout (Bostoën, p. 78-79, 81).

Zowel deze biografie als de uitgave van het album amicorum van Van Hout zijn een welkome aanvulling op wat er al over deze veelzijdige sleutelfiguur in een voor Leiden cruciale periode beschikbaar was. Met name het nu zo toegankelijk geworden *Vruntbuuc* biedt goede aanknopingspunten voor verder onderzoek.

Bibliografie

- Fleurkens 2008 – A.C.G. Fleurkens, 'Houten klazen'. Op: *acgfleurkens.nl*, 'Gedicht van de maand', juli-augustus 2008. <http://www.acgfleurkens.nl/home/5>
- Koppenol 1998 – Johan Koppenol, *Leids heelal. Het Loterijspel (1596) van Jan van Hout*. Hilversum 1998.
- De Pater 1946 – J.C.H. de Pater, *Jan van Hout (1542-1609). Een levensbeeld uit de 16e eeuw*. 's-Gravenhage 1946.

Anneke C.G. Fleurkens

Greet Draye, *Laboratoria van de natie. Literaire genootschappen in Vlaanderen 1830-1914*. Nijmegen: Vantilt, [2009]. – 458 pp. ISBN: 978-94-6004-006-1.

Laboratoria zijn plekken waar het leven in het klein wordt nagebootst, ten einde te kunnen onderzoeken hoe de wereld erbuiten zou reageren op kleine en minder kleine ingrepen. Dat Greet Draye in haar boek *Laboratoria van de natie* het laboratorium als metafoor gebruikt voor de Nederlandstalige letterkundige genootschappen in België tussen 1830 en 1914 is een goede vondst. Zij beschrijft namelijk een geschiedenis waarin schrijvers, liefhebbers en filologen voortdurend op zoek zijn naar de beste manier om via de letteren de Nederlandstalige cultuur een prominente plek te geven in de Belgische samenleving en zo een fundamenteel onrechtvaardige situatie te repareren. Niet elke theorie werkt uiteraard en net als in de wetenschap worden er stammenstrijden uitgevochten, die dan de een en dan de ander het overwicht geven. Misschien nog wel

belangrijker is dat veel – zo niet het meeste – van wat er binnen de beslotenheid van het genootschap gebeurde (soms zelfs de plicht tot geheimhouding van het genootschap), niet naar buiten kwam. Draye beschrijft zodoende een geschiedenis van intellectuele processen die in de echte wereld (en eigenlijk ook in de traditionele geschiedschrijving) maar af en toe aan de oppervlakte kwamen. De proefopstelling – essentieel, maar doorgaans een onzichtbare factor – is hier met andere woorden het studieobject.

Laboratoria van de natie is niet alleen een studie die de geschiedenis van België en de vroege Vlaamse Beweging met een wat omtrekkende beweging benadert. Ook in de wereld van de genootschapstudies is Drayes boek afwijkend. De term sociabiliteit, zo kondigt ze zelf aan in de inleiding, speelt nauwelijks een rol omdat de zogenaamde ‘letterheren’ zich bijna gedwongen voelden om zich met het ‘algemene belang’ bezig te houden en er voor ‘literatuur en sociabiliteit’ weinig ruimte overbleef. Dat het boek ‘in de eerste plaats bij[draagt] tot de geschiedschrijving over nationalisme’ is dus grotendeels door het studieobject ingegeven. *Laboratoria van de natie* kon simpelweg geen pendant worden van bijvoorbeeld Ton van Kalmthouts *Muzentempels*, omdat de ‘staatsnationale situatie in Nederland en België’ drastisch verschilde. Tegelijkertijd toont Draye zich wel degelijk bewust van de rijke traditie van zowel de internationale genootschapstudie, de nationalismestudie en de Nederlandse en Belgische politieke geschiedschrijving, tradities waar zij dankbaar gebruik van maakt en waarin ze haar eigen onderzoek op een zelfbewuste manier een plaats geeft.

Die positionering in en ten opzichte van het bestaande onderzoek levert vaak een verfrissend standpunt op. Zo relativeert Draye op een overtuigende manier het bestaande beeld – met name ingegeven door het onderzoek van historicus Lode Wils – dat de Vlaamse Beweging al heel snel door het katholieke volksdeel gedomineerd werd. Zeker in de eerste decennia wogen liberale denkers en schrijvers veel zwaarder, laat Draye zien. Ook de bewering – die wederom haar oorsprong kent bij Wils – dat het vooral de liberale ingesteldheid van de Belgische regering is geweest die middels allerhande subsidies en prijzen het ontstaan van de Vlaamse Beweging mogelijk heeft gemaakt, wordt door Draye overtuigend gerelativeerd. Op andere momenten leunt dit boek echter zozeer op inzichten die met name uit een aantal Nederlandse studies komen (Remieg Aerts’ studie naar *De Gids* (1999), Henk te Velde’s *Gemeenschapszin en plichtbesef* (1992)), dat Draye haar aanvankelijk zo vanzelfsprekend

geponeerde differentiatie tussen de Nederlandse en de Belgische dan wel Vlaamse situatie hier en daar uit het oog verliest. België loopt soms voor (opkomst van de partijpolitiek) en vaker achter (het ontstaan van een op liberale leest geschoeide letterkundige wereld die zich voornamelijk met literatuur bezighield) op bepaalde internationale verschijnselen, terwijl het de vraag is of het in deze gevallen wel wat oplevert om universele modellen te willen ontwaren in de politieke en culturele geschiedenis. Net zoals de omstandigheden bepaalden dat de letterkundige genootschappen in België de eerste dertig jaar van het bestaan van het land nauwelijks en daarna bepaald niet exclusief met de letterkunde bezig waren, zo bepaalde de complexe samenstelling van de Belgische maatschappij wellicht ook dat de opkomst van de partijpolitiek zich in België niet simpelweg sneller voltrok, maar vooral om andere redenen. Ook zonder te willen beweren dat de Belgische situatie totaal uniek is, valt er veel voor te zeggen om haar geschiedenis niet zonder meer te willen spiegelen aan wat er in Nederland rond dezelfde tijd gebeurde. Vaak brengt het antwoord op de vraag welke verschillen er zijn meer verheldering dan de constatering dat er gelijkenissen te vinden zijn.

Wellicht geldt in het algemeen dat een wat dynamischer nationalisme-opvatting de uitermate boeiende geschiedenis die Draye in dit boek ontsluit wat minder bijkomstig had kunnen maken. Het ‘experimenteren’ met een Vlaams-Belgische identiteit ‘mislukt’ volgens haar immers met de teloorgang van het Brusselse literaire genootschap De Distel in 1913. Een nieuwe en veel minder tolerante strekking kwam aan het woord. De suggestie is dat met het heengaan van de invloed van de letterkundige genootschappen een andere en veel katholiekere traditie aan invloed won, zodat niet de liberale strateeg Pieter Frans van Kerckhoven en de internationaal georiënteerde, realistische auteur Domien Sleeckx de grote namen werden, maar de katholieke romanticus Hendrik Conscience. Hoewel dat verhaal in absolute termen natuurlijk klopt, is het de vraag of Draye haar eigen studie wel recht doet door haar zo ‘eindig’ te maken. Door bijvoorbeeld het nationalismemodel van iemand als John Hutchinson (*Nations as Zones of Conflict*, 2005) te gebruiken, zou het veel gemakkelijker zijn om deze rijke geschiedenis een plaats te geven in het voortdurende proces van zelfidentificatie en herinterpretatie. Dat de laboratoria uiteindelijk niet in staat bleken om dé natie te creëren, is immers niet zo verwonderlijk. Dat zij vanaf de campagne voor een Vlaamse eenheids-spelling tot het streven naar een zuivere kunst ter

ondersteuning van de natie hun invloed hebben uitgeoefend op het zichzelf steeds opnieuw uitvindende Vlaanderen, is iets dat we dankzij de studie van Greet Draye aanzienlijk beter gedocumenteerd weten.

Matthijs de Ridder

Vincent van Gogh, *De brieven. De volledige, geïllustreerde en geannoteerde uitgave, onder redactie van Leo Jansen, Hans Luijten en Nienke Bakker.* Amsterdam/Den Haag/Brussel: Van Gogh Museum/Huygens Instituut/Mercatorfonds, 2009. 6 delen, ill. – 341 + 421 + 373 + 449 + 326 + 254 pp. ISBN 978-90-6153-851-6. € 395,-. Verschijnt samen met de Engelstalige webeditie Vincent van Gogh, *The Letters*, ed. Leo Jansen, Hans Luijten and Nienke Bakker. www.vangoghletters.org

Op 29 juli 1890 stierf Vincent van Gogh (1853-1890), amper 37 jaar oud, aan de gevolgen van een schotwonde die hij zichzelf twee dagen eerder had toegebracht. Hij droeg op dat moment een brief bij zich, gericht aan zijn ‘Waarde broeder’, Theo van Gogh (1857-1891). Die brief, met lichtbruine vlekken, zoals de facsimile laat zien, was een eerdere en onvoltooide versie van een brief die hij op 23 juli 1890 aan Theo had verstuurd. In die laatste, verzonden brief lijkt niets op de aankomende wanhoopsdaad te wijzen. Integendeel, Vincent neemt zich voor om zich vanaf nu enkel op het schilderen te concentreren. ‘Ik voor mij wijd me met al mijn aandacht aan mijn doeken, ik probeer het even goed te doen als bepaalde schilders die ik graag mocht en zeer heb bewonderd’ (dl. 5, p. 291). Samen met de brief komen maar liefst vier schetsen van zijn hand. Het gaat om *De tuin van Daubigny, Hutten met rieten daken en figuren* en twee schetsen van ‘enorme uitgestrekte korenvelden na de regen’ (idem).

Deze brief en het concept zijn opgenomen in de nieuwe, volledig geïllustreerde editie van de brieven van Vincent van Gogh, bezorgd door Leo Jansen, Hans Luijten en Nienke Bakker, allen medewerkers van het Van Gogh Museum in Amsterdam. De editie is het resultaat van vijftien jaar onderzoek door datzelfde museum in samenwerking met het Huygens Instituut (Den Haag) en is op dit moment met geen enkele andere brievenuitgave van Van Gogh te vergelijken. In de editie zijn immers alle brieven die Vincent van Gogh schreef en ontving (in het totaal gaat het om 902 brieven) integraal opgenomen, samen met 25 manuscripten die verband houden met de correspondentie. De gehele uit-

gave omvat maar liefst zes grote, mooi vormgegeven boekdelen, waarvan de eerste vijf de brieven bevatten en het zesde deel achtergrondinformatie, diverse bijlagen en registers. Dit alles wordt geleverd in een aantrekkelijke, degelijke cassette en is verkrijgbaar in maar liefst drie talen, in het Nederlands, Engels en Frans. Alsof dat alles nog niet genoeg is, werd samen met de boeken een gratis toegankelijke, volledig geannoteerde en geïllustreerde website gelanceerd, die ontwikkeld werd door medewerkers van het Huygens Instituut onder leiding van Peter Boot. Die bevat alle brieven in hun oorspronkelijke talen (Nederlands of Frans), telkens met een Engelse vertaling en een uiterst goede scan van het origineel. De boeken zijn met andere woorden vooral op het lezen van de brieven gericht, de webeditie spitst zich toe op het onderzoek.

In de boeken wordt elke brief volgens een vast stramien weergegeven. In een kopregel staan de datum en de plaats van de brief, alsook de naam van de geadresseerde en een letter die aangeeft in welke taal de brief oorspronkelijk is geschreven. Dan volgt een nauwkeurige transcriptie van de brief zelf, al dan niet vertaald naar het Nederlands, en worden de schetsen gereproduceerd die bij de brief zaten. Waar dat van toepassing is, wordt ook het geschilderd equivalent van die schetsen afgebeeld, in kleur en voorzien van een signatuur, net zoals dat het geval is wanneer Van Gogh verwijst naar andere kunstenaars en hun werken. Bij de brief, genoemd in de inleiding van dit stuk, zijn met andere woorden niet alleen de schetsen opgenomen maar ook kwaliteitsvolle illustraties van de schilderijen die zich in het Van Gogh Museum bevinden. Voorts zijn alle brieven voorzien van enkele of meerdere annotaties. De editeurs schrijven daarover dat de toelichtingen bewust beknopt zijn gehouden en dat in de webeditie het volledige notenapparaat te vinden is (dl. 6, p. 10). Die noten bestaan enerzijds uit vertalingen van de Franse woorden en/of citaten die Van Gogh veelvuldig gebruikte in zijn Nederlandstalige brieven en anderzijds uit toelichtingen bij personen en kunstwerken. Grotere kwesties die in meerdere brieven voorkomen worden onder het kopje ‘doorlopend’ geschetst. Op deze manier willen de editeurs de kloof tussen de hedendaagse lezers en de brieven dichten. Dat lukt evenwel niet helemaal. In brief 289, bijvoorbeeld, blijven enkele van het Frans afgeleide woorden onvertaald, zoals ‘rembourseren’, ‘reusseren’ en ‘retireeren’, in tegenstelling tot het woord ‘entreprise’ dat in noot a wordt verklaard als ‘onderneming’. Blijkbaar, zoals in deel 6 op pagina 9 staat, hebben de editeurs ervoor geopteerd om Franse woorden die in *Van Dale Groot Woordenboek*